

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 7, Yıl/Year: 2024 (Ekim/October)

**Din Sosyolojisi Açısından ‘‘Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık’’ Araştırmasında
Karşılaşılan Eksiklik ve Problemler**

*Deficiencies and Problems Encountered in the ‘‘Research on Faith and Religiosity in Turkey
in Numbers’’ from the Perspective of Sociology of Religion*

Mustafa Sarmış

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Aksaray / Türkiye

mustafasarmis@aksaray.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0003-0363-4861>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap İncelemesi/ Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 14/08/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 27/09/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2024

Atıf / Citation: Sarmış, Mustafa. ‘‘Din Sosyolojisi Açısından ‘‘Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık’’ Araştırmasında Karşılaşılan Eksiklik ve Problemler’’. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 4/7 (Ekim/October 2024) 63-79.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Öz

Bu kritik, Zübeyir Nişancı tarafından kaleme alınan “Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık” araştırmasından elde edilen verilerin sunuluş biçimlerini, bu verilerle ilgili analiz ve değerlendirmeleri din sosyolojisi perspektifiyle inceleme altına almaktadır. Bu kritik, araştırmada karşılaşılan eksiklik ve problemlere odaklanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak genel eksiklik ve problemler maddeler halinde tespit edilmekte, daha sonra araştırmanın bölümleri ayrı ayrı ele alınarak ayrıntılı bir inceleme gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede araştırmadaki genel eksiklik ve problemlerin şu hususlar olduğu tespit edilmiştir: a) Birbirinden farklı bir biçimde ele alınması gereken kategoriler grafiklerde bir arada gösterilmekte, buna bağlı olarak genel oranlar verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. b) Karşılaştırmalar yapılırken %1, %2, %3 gibi çok da anlamlı olmayan oranlar farklılıklara dayalı olarak hem ciddi kafa karışıklıklarına hem de bazı manipülatif söylemlerin ortaya çıkmasına yol açan bazı ifadeler kullanılmaktadır. c) Bazı ara başlıklarda objektif ifadelerin kullanılması yerine yönlendirici bir tavır benimsenmektedir. d) Grafiklerde yer alan “ara sıra”, “ne dindarım ne değilim”, “ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçenekleri açıklamalarda genel olarak dikkate alınmamaktadır. e) Birlikte ele alınması gereken ya da karşılaştırma yapılmaması gereken unsurlar hatalı bir şekilde bir arada değerlendirilmektedir. f) Dindarlık düzeyleriyle ilgili farklı konular ele alınırken genel olarak sadece verilerin sunulmasıyla yetinilmekte ve verilerin niçin düşük ya da yüksek olabileceğine dair çok az sayıda açıklama getirilmektedir. g) Verilerde Türkiye’deki dindarlığın anlaşılmasında göze çarpan ve mutlaka yorumlanması gereken bazı hususlar es geçilmektedir. h) Araştırmadaki sorularda ve verilerin açıklanmasında tüm yönleriyle objektif bir tavır sergilenmemektedir. i) Hangi esas ve kriterler üzerinden dindarlığın araştırıldığı belirtilmemektedir. j) Araştırmada “şüphe”, “ibadet etmek”, “laiklik” gibi dinî kavramlara dair gerekli tanımlar yapılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindarlık Araştırmaları, Saha Çalışması, Anket, Objektiflik.

Abstract

This critique examines the presentation of the data obtained from the research on “Faith and Religiosity in Turkey in Numbers”, written by Zübeyir Nişancı, and the analyses and evaluations related to these data from the perspective of sociology of religion. This critique focuses on the shortcomings and problems encountered in the research. In this context, firstly, the general deficiencies and problems are identified in items, then the sections of the research are analysed separately and a detailed examination is carried out. In this framework, it has been determined that the general deficiencies and problems in the research are as follows: a) The categories that should be handled differently from each other are shown together in the graphs, and accordingly, evaluations are made by giving general ratios. b) While making comparisons, some expressions are used based on not very meaningful proportional differences such as 1%, 2%, 3%, which cause both serious confusion and some manipulative discourses. c) In some sub-headings, a directive attitude is adopted instead of using objective statements. d) The options "sometimes", "neither religious nor non-religious", "neither agree nor disagree" in the graphs are generally not taken into account in the explanations. e) Elements that should not be considered together or should not be compared are incorrectly evaluated together. f) When addressing different issues related to levels of religiosity, generally only the data is presented and very few explanations are given as to why the data may be low or high. g) In the data, some issues that are salient in understanding religiosity in Turkey and that must be interpreted are overlooked. h) The questions in the research and the explanation of the data do not display an objective attitude in all aspects. i) It is not specified on which principles and criteria religiousness is researched. j) The research does not provide the necessary definitions of religious concepts such as “doubt”, “worship” and “laicism”.

Key Words: Sociology of Religion, Religiosity Studies, Fieldwork, Survey, Objectivity.

Giriş

Proje yürütücülüğünü üstlenen Dr. Zübeyir Nişancı tarafından kaleme alınan *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık*¹ araştırması, Uluslararası İslam Düşünce Enstitüsü (International Institute

¹ Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* (İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023).

of Islamic Thought [IIIT]) ve Mahya tarafından başlatılmış ve desteklenmiştir. Raporu, ankete dayalı mevcut dindarlık araştırmalarında yöntem ve teknik açısından çeşitli hatalar olduğu tespitinde bulunularak araştırma ekibi ve uzman akademisyenlerin görüşleri çerçevesinde özgün bir yaklaşımın sunulduğu, böylece diğer çalışmalara örneklilik teşkil edebilecek veri toplama yöntem ve tekniklerinin geliştirildiği vurgulanmaktadır (s.9-10).

Raporla ilgili genel bilgiler şu şekildedir:

“Bu rapor, saha alışması Aralık 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında yapılan Türkiye İnanç ve Dindarlık Araştırması (TİDA) bulgularını özet olarak sunmaktadır. Rapor, Türkiye genelinde İstatistik Bölge Sınıflandırması Düzey 1 (İBBS-1) seviyesindeki 12 bölgede kır ve kent nüfusunu orantısal olarak kapsayacak şekilde 18 yaş ve üzeri 1.942 kişiden rassal örnekleme yöntemleri ile toplanmış veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Rapor ana hatlarıyla; dini inanç, tutum ve davranışların farklı boyutlarının toplam yetişkin nüfus içerisinde cinsiyete, yaş gruplarına, eğitim seviyesine, yerleşim yerlerine ve coğrafî bölgelere göre dağılımını grafikler, tablolar ve haritalar aracılığı ile açıklamaktadır.” (s.9)

Araştırmada elde edilen verilere bakıldığında Türkiye’deki dindarlığın mevcut durumuyla ilgili önemli ve dikkat çekici bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede rapor, kamuoyunda oldukça ilgi görmüş, medyada öne çıkarılmış ve raporda sunulan verilerden hareketle Türkiye’deki dindarlığın mevcut durumuyla ilgili analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı zamanda raporda elde edilen veriler birçok akademik çalışmaya referans oluşturmuştur. Dolayısıyla raporun Türkiye’deki dindarlıkla ilgili son dönemde yapılmış en güncel ve geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olması bu araştırmanın önemini artırmıştır.

Bu kritik, *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* araştırmasında elde edilen verilerin sunuluş biçimlerini, bu verilerle ilgili analiz ve değerlendirmeleri din sosyolojisi perspektifiyle inceleme altına almaktadır. Hiç şüphesiz ki bu araştırmadaki verilerden hareketle din sosyolojisi açısından çok yönlü değerlendirmeler yapmak mümkündür. Ancak bu kritik, araştırmada karşılaşılan eksiklik ve problemlere odaklanmaktadır. Bu kapsamda kritikte ilk olarak din sosyolojisi açısından araştırmada karşılaşılan genel eksiklik ve problemler maddeler halinde tespit edilmekte, daha sonra araştırmanın bölümleri ayrı ayrı ele alınarak ayrıntılı bir inceleme gerçekleştirilmektedir.

1. Din Sosyolojisi Açısından Araştırmada Karşılaşılan Genel Eksiklik ve Problemler

a) Birbirinden farklı bir biçimde ele alınması gereken kategoriler grafiklerde bir arada gösterilmekte, buna bağlı olarak genel oranlar verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bağlamda

Örnek Grafik 2 (s.22-23), Grafik 14-33 (s.43-59), Grafik 70-75 (s.133-161), Ek Grafik 1-3 (s.209), Ek Grafik 5-6 (s.210), Ek Grafik 10 (s.211), Ek Grafik 14 (s.213), Ek Grafik 22-23 (s.215)’te “*nadiren*”, “*ara sıra*”, “*sık sık*” seçeneklerinin; “*her zaman*” ve “*sık sık*” seçeneklerinin; “*hiçbir zaman*” ve “*nadiren*” seçeneklerinin bir arada ele alınarak bunların toplamı üzerinden genel bir oranın verilmesi dindarlık değerlendirmelerinde ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin dinsel pratikleri “*sık sık*” ve “*nadiren*” yapan kişilerin dinî anlayış ve tutumları arasında çok ciddi farklılıklar söz konusuysen bu ikisinin bir tutulması problemlili bir değerlendirme olarak kabul edilmelidir. Diğer bir örnek, Grafik 8’de (s.37) kendilerini “*çok dindar*” ile “*dindar*” olarak görenler arasında veya “*hiç dindar değilim*” ile “*dindar değilim*” arasında önemli farklılıklardan bahsetmek mümkünken bu oranların doğrudan verilmeyip sadece belirsiz bir şekilde renklendirilmesi araştırma verilerinden sağlıklı sonuçlar çıkarılmasının önüne geçmektedir.

b) Karşılaştırmalar yapılırken %1, %2, %3 gibi çok da anlamlı olmayan oransal farklılıklara dayalı olarak bazı ifadeler kullanılmaktadır. Bu çerçevede “*çoğunluk*” (s.37, 71), “*biraz*” (s.32), “*yoğun*” (s.33), “*daha yüksekte*” (s.37, 38, 43, 47, 72), “*daha çok*” (s.48), “*en çok*” (s.75), “*daha fazla*” (s.68), “*önde*” (s.108), “*daha yaygın*” (s.141), “*iki katı*” (s.66), “*daha az*” (s.65) gibi ifadelerin kullanımında sorunlar görülmektedir. Bu durumun hem ciddi kafa karışıklıklarına hem de bazı manipülatif söylemlerin ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir. Örneğin “*inançsızların en yoğun Ege Bölgesi’nde yaşadıkları*” (s.33) ifade edilirken söz konusu yoğunluk oranlarına bakıldığında, inançsızların Ege Bölgesi’nde %11, İstanbul’da %10, Batı Marmara’da %9 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla %1’lik küçük bir fark üzerinden “*yoğun*” ifadesinin kullanılması ciddi bir hata olarak değerlendirilmelidir.

c) Bazı ara başlıklarda objektif ifadelerin kullanılması yerine yönlendirici bir tavrın benimsendiği görülmektedir. Örneğin “*Ege’nin yarısı düzenli olarak oruç tutuyor*” (s.51) başlığı altındaki bilgilerde, Ege Bölgesi “*düzenli olarak oruç tutma sıklığının en az olduğu bölgeler*” içerisinde zikredilirken başlıkta bu durumun aksine bir vurgu yapılması yönlendirici bir tavrın olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir örnek “*En genç yaş grubunun yarısından daha azı kendini dindar görüyor*” (s.38) başlığında bu durum görülebilir. Bu başlığın altındaki bilgilerde “*18-24 yaş aralığındaki bireylerin sadece %47’si kendini dindar ya da çok dindar olarak tanımlamaktadır.*” şeklinde doğru bir vurgu yapılırken başlıkta bu objektif tavrın kullanılmadığı görülmektedir. Başka bir örnek, “*Düzenli namaz kılanların oranı tahmin edilenin üzerinde*” (s.47) başlığına ait verilere bakıldığında “*ortalama tahmin*” oranı %39,5, “*bulgu*” ise %38,7’dir. Yani burada düzenli namaz kılanların oranı tahmin edilenin altında olduğu bilgisi verilmesi gerekirken tam tersi bir ifadenin kullanıldığı görülmektedir. Diğer örnekler için bk. s.37, 48, 54, 55, 61, 65, 68, 78.

d) Grafiklerde yer alan “*ara sıra*”, “*ne dindarım ne değilim*”, “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneklerinin açıklamalarda genel olarak dikkate alınmadığı görülmektedir. Örneğin “*namaz kılma sıklığı*” ile ilgili yapılan analizlerde (s.43-47) “*ara sıra*” namaz kılanların oranı %20 olarak verilirken yapılan açıklamalarda ve alt başlıklarda sadece “*düzenli olarak namaz kılanlar*” ve “*kılmayanlar*” üzerinden bir karşılaştırma yapılmaktadır. Ancak “*ara sıra*” namaz kılanların dışarıda bırakılarak karşılaştırmaların yapılması ülkedeki %20’lik kitleyi yok saydığı için problemli görünmektedir. Bir dindarlık araştırmasında bu %20’lik kitlenin ne anlam ifade ettiğinin açıklanmaması önemli bir eksikliklerdir. Diğer bir örnek, Grafik 36’da (s.63) “*Kadınlar başlarını örtmelidir*” ifadesine “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneğini işaretleyen 18-24 yaş aralığı gençler %40 gibi yüksek sayılabilecek bir oranla karşımıza çıkarken yapılan açıklamalarda sadece “*katılıyorum*” ve “*katılmıyorum*” seçenekleri üzerinden bir karşılaştırma yapılması önemli bir eksikliklerdir. Bu durum aynı zamanda yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır. Zira “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*” seçeneği çok farklı anlamlara gelebilecek bir içeriğe sahiptir. Örneğin bu seçeneği tercih eden gençlerin “*Kimseyin ne taktığı beni ilgilendirmez, isteyen istediğini takabilir.*” düşüncesiyle hareket etmeleri yüksek bir ihtimaldir. Çünkü post-modern özelliklere sahip Z kuşağı gençlerin kılık kıyafet hususunda çok geniş bir yelpazeye sahip olması ve farklılıklara hoşgörülle yaklaşması göz ardı edilmemelidir. Ancak araştırmada söz konusu bu durum dikkate alınmadığı için gençlerin dindarlıklarının anlaşılmasında derinlikli bir analizin yapılmadığı görülmektedir.

e) Birlikte ele alınmaması gereken ya da karşılaştırma yapılmaması gereken unsurlar hatalı bir şekilde bir arada değerlendirilmektedir. Örneğin

“Grafik 30’da kadın katılımcıların yaş gruplarına göre dışarıda, evde ve ibadet ederken başörtüsü takma sıklıkları gösterilmektedir. Bu grafikten anlaşıldığı üzere, her üç durumda da kadın katılımcıların “her zaman” veya “sık sık” başörtüsü taktığını bildirme oranları, diğer bir ifade ile düzenli olarak başörtüsü kullanma sıklıkları, yaş grupları büyüdükçe artmaktadır.” (s.55)

denilmektedir. Ancak kişilerin “*dışarıda*”, “*evde*” ve “*ibadet ederken*” başörtüsü takma sebeplerinin birbirinden farklı gerekçelere dayanabiliyor olması, bu üç durumun bir arada ele alınmasına imkân tanımamaktadır. Bundan dolayı bir dindarlık araştırmasında bu üç durum birlikte ele alındığı için dindarlıkla ilgili verilerin değerlendirilmesi ciddi bir hataya yol açmaktadır.

f) Dindarlık düzeyleriyle ilgili farklı konular ele alınırken genel olarak sadece verilerin sunulmasıyla yetinilirken verilerin niçin düşük ya da yüksek olabileceğine dair çok az sayıda açıklama

getirilmektedir (Örnek için bk. s.49). Bu tür yorumlar birkaç konuyla sınırlı bir şekilde sadece “*Sonuç*” bölümünde yer almaktadır (s.197-201). Ancak söz konusu bu açıklamalar ve yorumlayıcı yaklaşımlar mevcut verinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim bazı konularda sadece veriyi sunmak oldukça yanlış anlaşılmalara ve değerlendirmelere yol açabileceği için gerektiğinde verilerle ilgili açıklamalar yapılması bir zaruret haline gelmektedir. Fakat araştırma içerisinde az bir şekilde görülen bu yorumlayıcı tavrın araştırmadaki birçok veri için kullanılması mümkünken hatta bazı konularda zorunlu görünürken araştırmada bu yönde bir tavır geliştirilmemesi dindarlığın farklı yönlerinin anlaşılmasında önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Araştırmada söz konusu yorumlanması gereken hususların neler olduğuna dair ayrıntılı örnekler kritik içerisinde belirtilmektedir).

g) Elde edilen veriler değerlendirilirken özellikle belirli konulara yoğunlaşmaktadır. Ancak bu verilerde Türkiye’deki dindarlığın anlaşılmasında göze çarpan ve mutlaka yorumlanması gereken hususlar es geçilmektedir. Örneğin Grafik 39’da (s.67) “*Başörtüsü siyasi bir semboldür*” diyenler Ege Bölgesinde %22 iken, ondan sonra en çok çıkan bölge %17 ile Güneydoğu Anadolu’dur. Burada alt başlıklarda Ege Bölgesi’ne yönelik vurgu yapılırken Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne yönelik hiçbir vurgu yapılmaması önemli bir eksikliktir.

h) Sosyolojik anlamlandırma ya da manipülasyonu göstermesi açısından katılımcılara yöneltilen sorular, soru sorma tarzları ve verilerin okunma biçimi oldukça önemlidir. Ancak araştırmadaki sorularda ve verilerin açıklanmasında tüm yönleriyle objektif bir tavrın sergilenmediği görülmektedir. Örneğin “*Başörtüsü Algısı*” konusu işlenirken (s.61-69) “*Başörtülü kadınlar da hakimlik veya savcılık yapabilirler.*”, “*Kadınlar başlarını örtmelidir.*” ve “*Başörtüsü siyasi bir semboldür.*” şeklinde ifadelerin yer alması başlı başına manipülatif bir içeriği karşımıza çıkarmaktadır. Zira ifadeler başka bir içerikle sunulmuş olsaydı katılımcıların vereceği cevaplar daha farklı olabilirdi. Mesela “*Başörtüsü örten hakim ve savcılar adaletsiz kararlar vermezler.*”, “*İnsanların başörtüsü örtüp örtmemesi beni ilgilendirmez.*”, “*Eşit bir toplumda başörtüsü örten hiçbir kimse mağdur edilmemelidir.*” şeklinde değişik şekillerde sunulan ifade ve sorularda elde edilecek oranların oldukça farklı çıkma ihtimalinden bahsedilebilir. Bu başlık altında diğer bir örnek, “*Kadınlar başlarını örtmelidir.*” ifadesine yönelik veriler ele alınırken sürekli olarak “*örtmeli*” (%44) ya da “*örtmemeli*” (%31) seçeneklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu bu vurgunun toplumdaki kamplaşmayı artırabilecek bir yönlendirmeye yol açtığını söylemek mümkündür. Hâlbuki çoğulcu yaklaşımı göstermesi açısından “*Ne katılıyorum ne de katılmıyorum*” (%26) seçeneğine araştırmada hiç vurgu yapılmamaktadır. Oysaki araş-

tırmada bu seçenek öne çıkarılarak toplumdaki hoşgörü ve özgürlüğü vurgulaması açısından açıklamalar yapılması mümkündür. Bundan dolayı sosyolojik analizlerin bu örneklerde de görüldüğü üzere çok ciddi manipülasyonlara kapı aralayabileceğini belirtmek gerekir.

i) Net bir şekilde ortaya konulmayan dindarlık tanımından kaynaklanan önemli bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada elde edilen verilere bağlı olarak yapılan analizler ve değerlendirmelere bakıldığında; bir yandan İslam dini dikkate alınarak bir dindarlık tanımı üzerinden diğer yandan ise muğlak bir dindarlık anlayışı üzerinden açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Ancak bir dindarlık araştırması yapılırken hangi esas ve kriterler üzerinden bir sorgulama yapılacağına öncelikle ortaya konulması gerekir. Bu çerçevede araştırmada kitabi, geleneksel, selefi, radikal, modern, tarihselci, çoğulcu, seküler, postmodern vb. dindarlık çeşitlerinin hangisinin ya da hangilerinin dikkate alınacağı, buna bağlı olarak dine bağlılık ve dinden uzaklaşma durumlarının tespitinde ne tür sorgulamaların yapılacağına araştırmanın yönteminde belirlenmesi gerekirken bu tür bir yöntemsel yaklaşımın “*Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı*” bölümünde yer almadığı görülmektedir.

j) Dinî kavramlara dair gerekli tanımların yapılmamış olması ciddi bir problemdir. Örneğin “*deizm*”, “*şüph*”, “*ibadet etmek*”, “*laiklik*” gibi dindarlığı anlamaya yönelik ele alınan kavramlardan ne kast edildiği net bir şekilde ortaya konulmadığı için yapılan açıklamalar oldukça muğlak kalmakta ve anlamını yitirmektedir. Sadece “*Sonuç*” bölümünde deizmle ilgili bir açıklama yapılmaktadır; ancak araştırma içerisinde deizmle ilgili veriler sunulurken herhangi bir bilgi verilmeyip sadece “*Sonuç*” bölümünde bir açıklama yapılması doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmamaktadır.

2. Araştırma Bölümlerinde Karşılaşılan Eksiklik ve Problemler

2.1. “1 Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı” Bölümünde

Araştırmanın “*Giriş*” kısmında mevcut dindarlık araştırmalarına yönelik olarak,

“Mevcut araştırmaların büyük bir kısmı yönlendirici, sosyal kabul edilebilirlik önyargısını tetikleme ihtimali yüksek ve birden çok konuyu birlikte anlamaya çalışan karmaşık sorular içermektedir. Ayrıca, yapılan araştırmaların pek çoğu yalın olarak dini inanç ve pratikleri anlamaktan ziyade dindarlığın siyasal boyutlarına yoğunlaşmaktadır.” (s.9)

denilmektedir. Yine benzer biçimde “*şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu dindarlığı siyasal tanımlamalar ve tercihler etrafında ölçmeye ve sınıflamaya çalışmaktadır.*” (s.13) denilmektedir. Ancak bu iddialara dayalı olarak sunulan iki araştırma dışında hangi dindarlık araştırmalarından bahsedildiği geniş bir şekilde belirtilmediği için söz konusu iddiaların geçerliliği anlamını yitirmektedir. Zira özellikle din sosyolojisi ve din psikolojisi bilim dalları kapsamında dindarlığın farklı yönleriyle ilgili gerçek-

leştirilen onlarca yüksek lisans ve doktora tezi, makale ve kitap çalışması söz konusuysen bu çalışmalardan örnekler gösterilmeyip bu şekilde genelleyici bir üslupla iddialarda bulunulması bilimsel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmamaktadır.

2.2. “2 Araştırma Bulguları” Bölümünde

2.2.1. “Allah İnancı” Başlığı Altında

Grafik 1 ve ona bağlı olarak yapılan açıklamalarda (s.29-30);

“Allah’a inanmıyorum ama bence doğüstü bir güç var.” ifadesinin deizmle yakınsadığının düşünülmesi (s.30) yanlış bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira deizm inancını sadece bu ifade ile eşleştirmek kesinlikle mümkün değildir. Aynı zamanda Allah’a inanmayıp doğüstü bir güce inandığını söyleyenleri “İnançsızlar” kategorisi altına yerleştirmek de doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu kişiler İslam’ın Allah inancına sahip değilken, farklı bir metafizik anlayışı benimsemektedirler; bundan dolayı bu kişileri “inançsız” olarak nitelemek yerine “İslam’daki Allah inancına sahip olmayanlar” şeklinde bir sınıflandırma içerisine yerleştirmek gerekirdi.

“Bazı şüphelerim olmakla beraber Allah’a inandığımı hissediyorum.” (%8,6) diyenleri “İnananlar” grubuna dâhil etmek (s.30) doğru bir sınıflandırma olarak görünse de aslında bu sınıflandırmanın kişilerin niçin böyle bir tutuma sahip olduklarını ve nasıl bir inanca yönelebileceklerini ortaya koymadığı için problemli bir yaklaşım olarak ele alınması gerekir. Zira İslam inancında şeksiz şüphesiz bir inanç öncelendiği için buradaki şüphenin niteliğinin mutlaka göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Ancak araştırmada bu durumun dikkate alınmaması bu kategori içerisinde yer alan açıklamaları sorunlu hale getirmektedir. Buna bağlı olarak bu kategoriyi kesin bir şekilde Allah’a inananlarla birlikte oranlamak bir yandan muhtemel inançsızların oranını düşürürken diğer yandan inançlıların oranını da yükseltmektedir. Nitekim yapılan bu işleme bağlı olarak inançsızların %20,5 genel tahmin ortalamasının realitede %5,7’de kaldığı ifade edilmektedir (s.33). Ancak burada şüpheyle inanan %8,6’lık kitlenin farklı bir kategoride ele alınması neticesinde değerlendirmelerin de ona göre farklılaşacağını vurgulamak gerekir. Bu noktada dindarlık araştırmalarında sınıflandırmalar yapılırken bireylerin sahip oldukları inançların onların dinle ilişki biçimlerini net bir şekilde ortaya koyması gerektiği önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnekte görüldüğü üzere “Bazı şüphelerim olmakla beraber Allah’a inandığımı hissediyorum.” ifadesi çok farklı dinî tutumları karşımıza çıkarabilir.

2.2.2. “Mezhep” Başlığı Altında

Grafik 7’de (s.35) katılımcıların mezheplerle ilişkisine yönelik veriler aktarılırken “*Hiçbir mezhebe ait hissetmiyorum*” (%15,1) diyenlere dair hiçbir açıklama ve değerlendirme yapılmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Zira bireylerin dindarlıklarının anlaşılmasında onların dini bireysel bir şekilde mi yoksa geleneğin ve dinî mirasın yönlendirmesiyle birlikte mi yaşadığı konusu önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada hiçbir mezhebe ait hissetmeden dinle ilişki kuran bireylerin (%15,1) nasıl bir dinî anlayışa sahip olduklarını ve bu durumun onların dindarlıklarının niteliğini doğrudan etkileyeceğini vurgulamak gerekir. Burada kendisini bir mezhebe ait hisseden ile hiçbir mezhebe ait hissetmeyen bireylerin aynı “*dindar*” kategorisi içerisinde tutulmasının dindarlık biçimlerinin ortaya çıkarılması noktasında ciddi hatalara yol açacağını belirtmek gerekir. Bundan dolayı nicel dindarlık araştırmalarında dindarlık niteliklerinin derinlikli bir şekilde analiz edilmemesi neticesinde yüksek oranlarda yanlış sonuçlarla karşılaşılması muhtemel görünmektedir.

Bireylerin kendilerini hangi mezhebe ait hissettiklerine yönelik sorulan soruya “*Cevap vermek istemiyorum*” (%9,6) şeklinde yüksek sayılabilecek bir oranla yanıt vermelerine (s.35) rağmen araştırmada bu bireylerin niçin böyle bir tutuma sahip olduklarına yönelik bir değerlendirme yapılmaması yine önemli bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Zira bireylerin içinde yaşadıkları toplumda dinî inançlarını özgür bir şekilde dile getirememeleri, sosyal yapıda bireylerin dinle ilişki biçimlerinde ciddi problemlerin var olduğunu gösterebilir. Bu durum ise bireylerin sosyal dindarlıklarında açık bir toplumda olması gerekenden farklı tutumlara yönelmelerine ve dolayısıyla dindarlıklarının niteliklerinde değişikliklerle karşılaşmalarına yol açabilir.

2.2.3. “Dindarlık” Başlığı Altında

Bireylerin kendilerini ne kadar dindar gördüklerine dair sunulan (s.37) “*Ne dindarım ne değilim*” seçeneğinden kastedilen hususun ne olduğuna dair bir açıklama yapılmadığı gibi, bu cevabı verenlerin %24 gibi yüksek bir orana sahip olmasına rağmen bu kategoriye dair herhangi bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Bu noktada bu başlık altında odaklanılan tek konunun bireylerin kendilerini dindar olarak tanımlayıp tanımadıkları hususu olmasının “*Ne dindarım ne değilim*” diyenlere dair bir projeksiyon geliştirilmesine engel olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki bu araştırma verisine göre ülkenin neredeyse dörtte birinin dindarlıkla ilişkisi belirsiz iken bu kişilerin niçin böyle bir tavra sahip olduklarını anlamaya yönelik bir sorgulama yapılmaması önemli bir eksiklik olarak kabul edilmelidir.

2.2.4. “Dini Pratikler” Başlığı Altında

“*Namaz Kılma Sıklığı*” ve “*Oruç Tutma Sıklığı*”:

“*Grafik 14’te görüldüğü üzere Türkiye’de hiçbir zaman namaz kılmayanlar veya nadiren namaz kılanların oranı sık sık veya her zaman namaz kılanların oranından fazladır.*” (s.43) denilirken burada “*ara sıra*” (%20) namaz kılanların dışarıda bırakılarak bir kıyaslama yapılması sağlıklı bir değerlendirme yapılmasını engellemektedir. Bu noktada “*nadiren*” ve “*ara sıra*” kategorilerinin nasıl bir içerikle ilişkilendirildiğine dair bir açıklama yapılmaması da önemli bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Zira sadece bayram namazlarını kılan, sadece Ramazan ayında namazlarını kılan, sadece teravih ya da Cuma namazlarını kılan veya günde birkaç vakit namaz kılan kişilerin hangisi “*nadiren*”, hangisi “*ara sıra*” kabul edilmektedir? Bu belirsizlik sebebiyle verilen oranların tam olarak ne ifade ettiği anlamını yitirmektedir.

Grafik 14’ün (s.43) büyük bir problem içerdiğini özellikle vurgulamak gerekir. Burada “*hiçbir zaman*” ile “*nadiren*” seçeneklerinin oranlarının bir arada verilmesi ciddi bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “*nadiren*” namaz kılanların oranı, “*hiçbir zaman*” kılmayanlara göre dindarlık açısından oldukça farklıdır. Söz konusu sorun Grafik 17’de (s.44) net bir şekilde görülmektedir. Bu grafikte “*yüksek lisans ve doktora mezunu*” olanlarda “*nadiren*” namaz kılma oranı oldukça az bir şekilde renklendirilerek gösterilirken, “*üniversite öğrencisi*” seçeneğinde “*nadiren*” namaz kılma oranı neredeyse yarı yarıya renklendirilerek gösterilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere “*nadiren*” ile “*hiçbir zaman*” arasındaki oranların ayrı ayrı belirtilmemesi araştırmada önemli bir eksikliktir. Benzer biçimde “*sık sık*” ile “*her zaman*” namaz kılanların oranlarının ayrı ayrı verilmemesi de problemlili görünmektedir. Çünkü İslam dini açısından namazlarını “*her zaman*” kılanlar ile namazlarını “*sık sık*” kılanlar arasında önemli bir farklılık söz konusudur. Aynı zamanda “*sık sık*” seçeneğindeki içerik belirsizliği de ayrı bir sorun olarak görülmelidir. Söz konusu bu problemlerin “*Oruç Tutma Sıklığı*” başlığı altında verilen grafiklere de (Grafik 20-25) yansıdığı görülmektedir (s.48-50).

2.2.5. “Başörtüsü” Başlığı Altında

Grafik 26’da (s.53) “*Hiç başörtüsü taktığımız oluyor mu?*” sorusuna bağlı olarak düzenli ya da düzensiz bir şekilde başörtüsü takanların oranları bir arada verilmektedir. Ancak düzenli ve düzensiz olarak başörtüsü örtenlerin bir arada verilerek nasıl bir bilgi edinilmek istendiğine dair herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. Zira İslam dini açısından başörtüsünü düzenli olarak örtenler ile herhangi bir şekilde düzensiz olarak örtenler arasında ciddi bir farklılık söz konusudur. Bu açıdan burada başörtüsü hakkında sorulması gereken en önemli soru, başörtüsünün hangi niyetle, dinî mi,

kültürel mi, ailevi ya da çevre baskısı nedeniyle mi örtüldüğüne yönelik olması gerekirken böyle bir sorgulama içerisine girilmediği görülmektedir. Fakat bu konular sorgulanmadan sadece genel olarak örtme üzerinden bir veri aktarılması ciddi bir eksiklik ve problem olarak değerlendirilmelidir.

Grafik 27’de (s.53) “*Kadınların dışarıya çıkarken başörtüsü takıp takmama sıklığı*”na yönelik veriler sunulurken “*her zaman*” ile “*sık sık*” seçeneklerinin bir arada ele alındığı görülmektedir. Ancak İslami açıdan “*her zaman*” başörtüsü takanlar ile “*sık sık*” ya da “*ara sıra*” takanlar arasında çok önemli bir nitelik farkı söz konusudur. Burada esas olarak dışarıya çıkarken “*her zaman*” başörtüsü takmayanların neden böyle bir tavır içerisine girdikleri sorgulanması gerekirken bu konunun ele alınmaması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bir defa dahi başörtüsü takılmaması, duruma göre İslami açıdan çok ciddi bir kırılmayı gösterebilir. Bu noktada kültürel ve dinî gerekçelerle başörtüsü takılması hususunda bir ayrıma gidilmemesinin elde edilen verilerin anlaşılmasını önemli ölçüde zora soktuğunu özellikle vurgulamak gerekir. Ayrıca bu grafikte “*hiçbir zaman*” ve “*nadiren*” seçeneklerinin bir arada sunulması tek bir oranın verilmesi de ciddi bir hatadır. Çünkü “*hiçbir zaman*” başörtüsü takmayanlar ile “*nadiren*” başörtüsü takanlar arasında kültürel dindarlık ya da dine mesafelilik açısından önemli bir farklılıktan bahsetmek mümkün görünmektedir.

Grafik 28’de (s.54) “*Kadınların evde başörtüsü takma sıklığı*”na dair veriler sunulmaktadır. Ancak burada evde başörtüsü takma oranı ile hangi bilginin edinilmek istendiğine dair bir açıklama yapılmamaktadır. Zira evde başörtüsü takmak mahrem kişiler yoksa İslami açıdan zorunlu değildir. Bundan dolayı bu grafik üzerinden “*Türkiye genelinde kadın katılımcıların yarısından fazlası (%58) evde başörtüsü takmadığını belirtmiştir.*” (s.54) şeklinde bir vurgu yapılması anlamını yitirmektedir.

Grafik 29’da (s.54) “*Kadınların ibadet ederken başörtüsü takma sıklığı*”na dair veriler sunulmaktadır. Ancak bu verilerin anlamlı olabilmesi için öncelikle “*ibadet*”ten kastın ne olduğunun belirtilmesi gerekirdi. Örneğin namaz kılmak ile dua etmenin ikisi de ibadettir. Ancak başörtüsü takmayan bir kişinin dua etmesi ile namaz kılmak isteyen bir kadının başörtüsü takmaması arasında önemli bir farklılık söz konusudur. İşin esası namaz kılan bir kadının başörtüsü takmadığını düşünmek çok marjinal bir tutumu gösterir. Bu nedenle ibadet ederken “*hiçbir zaman*” başörtüsü takmadığını belirten %30’un içine hangi ibadet biçimlerinin dâhil olduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanması gerekirken bu işlemin yapılmaması yanlış sonuçların elde edilmesine yol açmaktadır. Burada Alevilerin ibadet ederken başörtüsü takmaması ya da Sünnilerin dua ederken başını örtmemesi mümkün iken; namaz kılan bir kadının başını örtmemesi İslami açıdan ciddi şekilde üzerinde durulması gereken bir durumu gösterir. Araştırmada bu durum gözetilmediği için “*Grafik 29’a göre, kadınların %30’u ibadet etmek için "nadiren" başörtüsü taktıklarını ya da "hiçbir zaman" takmadıklarını söylemişlerdir. Diğer bir ifade*

ile söz konusu %30’luk kesime dahil olan kadın katılımcılar, ibadet etmek maksadıyla da olsa başlarını örtmemektedir.” (s.54) yorumu yer almaktadır. Ancak burada hangi ibadetten bahsedildiğini belirtmeden böyle bir sonuca ulaşmak yukarıda vurgulandığı üzere oldukça hatalı bir değerlendirmeye yol açmaktadır. Söz konusu hatayı, yüksek lisans veya doktora mezunları arasında ibadet ederken düzenli olarak başörtüsü takanların oranının %37’ye düştüğünün ifade edilmesinde (s.57) görebiliriz.

Grafik 29’un açıklamalarında “Kadınların ibadet ederken başörtüsü takma sıklığını gösteren Grafik 29 ile dışarıda başörtüsü takma sıklıklarını gösteren Grafik 27 karşılaştırdığımızda, başörtüsü takma oranının %48’den %69’a çıktığı gözlemlenmektedir.” (s.54) şeklinde bir karşılaştırma yapılmaktadır. Ancak Grafik 27 ile 29 arasında bir karşılaştırma yapılması mümkün değildir. Zira kişinin dışarıda başını örtmeme nedeni çok farklı çevresel faktörlere dayanıyor olabilir. Hâlbuki ibadet ederken kişi tek başına kaldığı için ya da ibadet edenlerle bir arada olduğu için dışarıda başörtüsü takılmasına engel olan faktörlerden uzaklaşmış olur. Bundan dolayı söz konusu bu karşılaştırmada ciddi bir hatadan bahsetmek gerekir.

2.2.6. “Başörtüsü Algısı” Başlığı Altında

Grafik 34’te (s.61) katılımcılara yöneltilen “Kadınlar başlarını örtmelidir.” seçeneğinde önemli bir belirsizlik bulunmaktadır. Çünkü bu seçenekte kadınların başlarını niçin ve nerelerde örtmeleri gerektiği belirtilmediği için verilen yanıtların niteliği de birbirinden farklılaşacaktır. Örneğin geleneksel İslam inancında başörtüsü örtmek farz olarak kabul edilirken modernist ya da tarihselci yaklaşımlarda başörtüsü örtmek dinî açıdan zorunlu kabul edilmemektedir. Diğer bir husus, bu seçenekte kadınların kamu kurumlarında mı, dışarıda mı, yoksa her yerde mi örtmesine dair bir açıklama getirilmediği için verilen yanıtların içeriği net bir sonuç vermemektedir. Zira dinî hassasiyete sahip olanlar, başörtüsü farz olduğu için kadınlar başlarını her yerde örtmeli diyebilirken; laiklik kaygısıyla hareket edenler, kamusal alanlarda başörtüsü örtülmemeli düşüncesinden hareketle olumsuz bir tavır sergileyebilirler.

Grafik 34’e bağlı olarak “Başörtülü kadınların kamu görevlerinde çalışabileceğine dair büyük bir uzlaşma var.” (s.61) denilmektedir. Ancak katılımcılara sunulan seçenekte “Başörtülü kadınlar da hakimlik veya savcılık yapabilirler.” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla sadece hakimlik ve savcılık üzerinden “kamu görevlileri” şeklinde bir genellemeye gidilmesi doğru değildir. Çünkü hakimlik ve savcılıkta başörtüsü örtmeyi mümkün gören kişiler, askeriyede, dış ilişkilerde ya da milletvekilliğinde aynı tavrı göstermeyebilirler. Bu sebeple burada yanlış bir genellemeye gidildiğinden bahsetmek gerekir. Bir diğer husus, “uzlaşma” ifadesinin gönderme yaptığı anlamla ilgilidir. Bu ifadeyle sanki bireylerin bir araya gelerek ortak bir tavırla aynı kanaate vardıkları gibi bir anlam karşımıza çıkarılmaktadır; fakat böyle

bir anlamı ima eden bir durumu net bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. “Uzlaş” kelimesindeki problem laiklik başlığı altında da yer almaktadır (s.71).

2.2.7. “Laiklik” Başlığı Altında

Grafik 40’ta (s.71) “*Laik bir ülkede dinin rahatlıkla yaşanabileceğini düşünüyorum.*” ifadesine katılanların oranı %73, katılmayanların ise %13 olarak gösterilmektedir. Araştırmada bu oranlardan hareketle “*Buradan yola çıkarak Türkiye genelinde laik bir ülkede de dinin rahatlıkla yaşanabileceğine dair bir uzlaş olduğu görülmektedir.*” (s.71) denilmektedir. Ancak burada laiklik kavramının içeriğine yönelik bir tanım yapılmadığı için ilgili değerlendirmede ciddi bir problem karşımıza çıkmaktadır. Zira laikliğin genel tanımı içerisinde yer alan “din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması” prensibi göz önünde bulundurulduğunda söz konusu grafikte bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Çünkü Grafik 40’ın seçeneklerinde yer alan “*Anayasadaki hiçbir madde Kur’an ile çelişmemelidir.*” ifadesine katılanların oranı %47 iken, katılmayanların oranı ise %33’te kalmaktadır. Dolayısıyla burada şu sorunun sorulması önem arz etmektedir: Anayasadaki hiçbir maddenin Kur’an ile çelişmemesi gerektiğini savunan kişiler laik bir ülkede dinin rahatlıkla yaşanabileceğini söyleyebilir mi? Şayet bu soruya olumlu yanıt veriliyor ise şu durumda laiklik kavramına yönelik yeni bir içerikten bahsetmek zorunlu hale gelmektedir. Bu çerçevede araştırmada “Laik bir ülkede dinin yaşanabilir olduğunu kabul eden kişiler dini hangi çerçeve içerisine yerleştirmektedir?”, “Laiklik ilkesini benimsemenin dindarlıkla ilişkisi nasıldır?”, “Kur’an ile anayasanın uyuşmasını reddetmek din karşıtlığı anlamına gelir mi?”, “Devletin dinî bir kimliği olmaması gerektiğini savunanlar nasıl bir dindarlık anlayışına sahiptirler?” gibi sorulabilecek ve değerlendirme yapılabilecek birçok konu söz konusu olmasına rağmen araştırmada bu konulara dair hiç bir yorum yapılmaması önemli bir eksiklik olarak kabul edilmelidir.

2.2.8. “İnanç ve Yaşam Tarzı Özgürlükleri” Başlığı Altında

Grafik 46’da (s.81) yer alan ifadelerle ilgili olarak Türkiye genelinde bireylerin inanç ve yaşam tarzı özgürlükleri hakkındaki görüşleri anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bu kapsamda “*Türkiye’de dindar Müslümanlar ibadetlerini özgürce yapabiliyorlar.*” (%83) ve “*Türkiye’de laik insanlar hayatlarını özgürce yaşayabiliyorlar.*” (%64) şeklinde iki ifade yer almaktadır. Ancak burada laik insanlara yönelik oldukça genel bir ifade söz konusuyken dindarlara yönelik sadece ibadet üzerinden kısıtlı bir ifade kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında dindarların inanç ve yaşam tarzı özgürlüklerinin tüm yönleriyle ortaya konulması mümkün görünmemektedir. Hâlbuki “*inanç ve yaşam tarzı özgürlüğü*” denildiği zaman; ibadetin yanı sıra kişilerin her türlü inancını ve ahlaki tutumlarını özgürce dile getirme ve onları yaşamasından, bu inançları ve ahlaki tutumları sebebiyle herhangi bir olumsuz tepkiyle karşılaşmalarından da bahsetmek gerekir. Ancak araştırmada bu yönde bir sorgulama yapılmaması

önemli bir eksiklik. Söz konusu bu duruma rağmen “Yukarıdaki iki ifade tam olarak birbirinin zıddı şeyleri ölçmese de sonuçlar karşılaştırıldığında, Türkiye’de dindarların inançlarını yaşama hürriyetlerinin laik insanların yaşam tarzlarını devam ettirme özgürlüğünden daha yüksek olduğu görüşünün yaygın olduğu gözlemlenmektedir.” (s.81) denilmektedir. Bu noktada dindarların inançlarını yaşama hürriyetlerini sadece ibadet yapmakla sınırlamak araştırmada ciddi bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.9. “Dinsel Pratikler” Başlığı Altında

Grafik 71’deki (s.135-136) “Cinsiyete Göre Dinsel Pratiklerin Yapılma Sıklıkları”na ait verilerden hareketle “Kadınlar, erkeklere kıyasla daha çok rüya yorumlatıyor ve fal bakıyor” alt başlığı kullanılmaktadır. Hâlbuki bu verilerde kadınların tutumlarından daha çok erkeklerin tutumlarına vurgu yapılması gerekirdi. Çünkü kadınlara kıyasla erkeklerin daha az yaptıkları düşünülen uygulamaların erkeklerce de yapılıyor oluşu daha çok dikkat çekmektedir. Örneğin erkeklerin oranlarında; “aşure dağıtmak” %72, “istihareye yatmak” %33, “nazar boncuğu bulundurmak” %23, “rüya yorumlatmak” %50, “türbe ziyareti” %71, “büyü bozdurmak için hocaya gitmek” %10, “fal bakmak ya da baktırmak” %18, “kurşun döktürmek” %14 olarak aktarılmaktadır.

2.2.10. “İnanç Boyutları” Başlığı Altında

Grafik 76’da (s.163) en dikkat çeken veri, İslam’da olmadığı halde “karma” inancına “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” diyenler %28, “ne inanıyorum ne de inanmıyorum” diyenler de %21 olarak (toplam %49) karşımıza çıkmaktadır. Ancak araştırmada bu hususa vurgu yapılmamasını önemli bir eksiklik olarak görmek gerekir. Zira bu durum, Müslümanlar arasında senkretik inanış biçimlerinin yaygınlaştığını göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

İmanın şartlarından olan “meleklerle iman” konusunun “kesinlikle inanıyorum” olarak ifade edilmesi gerekirken dikkat çeken bir oranın (ne kadar olduğu araştırmada oransal olarak belirtilmemiş) “inanıyorum” olarak dile getirilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele olarak ele alınması gerekirken bu konu hakkında bir sorgulama yapılmaması önemli bir eksiklik.

2.3. “3 Yaygın İnanç ve Dindarlık Tipolojileri” Bölümünde

“Türkiye genelinde yaygın olan inanç ve dindarlık tipolojileri, TİDA Projesi kapsamında toplanan veriler üzerinden iki aşamalı kümeleme (two-step cluster) yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Kümeleme parametreleri olarak (1) namaz kılma sıklığı, (2) oruç tutması sıklığı, (3) Kur’an okuma sıklığı, (4) dua etme sıklığı, (5) nafile ibadet yapma sıklığı ve (6) dindarlık seviyesi yanında (7) Müslümanlık, (8) muhafazakârlık, (9) milliyetçilik, (10) İslamcılık, (11) Atatürkçülük, (12) laiklik, (13) deizm ve (14) ateizm gibi inanç ve ideoloji biçimlerine yakınlık düzeyleri kullanılmıştır. Böylece toplam 14

parametre ile yapılan kümeleme analizi ile dört farklı inanç ve dindarlık tipolojisi keşfedilmiştir.” (s.185)

denilmektedir. Ancak araştırmada dindarlığa yönelik farklı alanlarla ilgili çok sayıda veri elde edilmişken sadece bu “14 parametre” üzerinden bir kümeleme analizi yapılmasının eksik bir işlem olduğunu belirtmek gerekir. Zira işleme alınan ilk beş parametre sadece dindarlığın ibadet boyutuyla ilgilidir. “(6) dindarlık seviyesi”nin nasıl elde edildiği ise açıklanmamıştır. Dolayısıyla burada dindarlık açısından sadece ibadet boyutunun öne çıkarılması eksik bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Geri kalan diğer parametreler ise inanç ve ideoloji açısından bireylerin kendilerini nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Fakat bu noktada bireylerin kendilerini tanımlaması üzerinden elde edilen inanç tipolojileri ile bireylerin dinî inanç esaslarına yönelik bağlılıklarının ölçülmesi ile elde edilen inanç tipolojileri arasında önemli bir farklılık olduğunu vurgulamak gerekir. Bu sebeplerle araştırmada sunulan inanç ve dindarlık tipolojilerinde eksik bir değerlendirme ile karşı karşıya kalınmaktadır.

2.4. “4 Sonuç” Bölümünde

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilere bağlı olarak Türkiye’deki dindarlıkla ilgili çok yönlü açıklamalar ve değerlendirmeler yapılması mümkünken ağırlıklı olarak araştırma içerisinde öne çıkarılan konuların genel bir sunumu yapılmaktadır. Ancak bu sunum yapılırken ara başlıklarda ve açıklamalarda çoğunlukla Türkiye’deki dindarlık düzeyinin, dinin algılanma ve yaşanma biçiminin genel olarak iyi seviyede olduğuna yönelik ifadeler kullanılmaktadır. Hâlbuki araştırmadaki tüm veriler dikkate alındığında dindarlığın azaldığına yönelik konular da “Sonuç” bölümünde vurgulanabilecek iken bu verilerin dile getirilmediği görülmektedir. Bu çerçevede “Sonuç” bölümünde “Türkiye’de deizm yaygın mı?”, “Türkiye’de dindarlık güçlü mü?”, “Türkiye sekülerleşiyor mu?” konuları bağlamında genel bir değerlendirme yapılırken tüm yönleriyle objektif bir yaklaşım sergilenmeyip Türkiye’de dindarlığın güçlü olduğu, deizmin ve sekülerleşmenin tahmin edilenden az olduğuna yönelik açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin “Türkiye’de dindarlık güçlü mü?” sorusu açıklanırken,

“Türkiye’de dindarlığın güçlü olup olmadığı sorusu iki şekilde yanıtlanabilir: Bunlardan birincisi, ele alınan parametreler üzerinden dini inanç ve pratiklerin orantısal olarak yaygınlıklarına bakıp cevap vermektir. İkincisi ise Türkiye genelindeki inanç ve dindarlık parametrelerinin yaygınlık seviyelerine dair genel algı seviyelerini tespit edip mevcut verilerin bu algı seviyelerinden düşük ya da yüksek olup olmadıklarına bakmaktır.” (s.200)

denilmektedir. Ancak ikinci yöntemde genel algı seviyesine bağlı olarak katılımcıların dindarlık tahmin oranlarından hareketle bir dindarlık ölçeğinden bahsedilmesi, mutlaka üzerinde durulması ve farklı yönleriyle izah edilerek temellendirilen bir dindarlık ölçeği olması gerekirken bu yöntemsel yaklaşımın hiçbir şekilde açıklanmaması, yapılan dindarlık değerlendirmelerini önemli ölçüde sorunlu hale getirmektedir. Diğer bir örnek,

“Raporda sunulan tipoloji çalışması örneğinde de görüldüğü gibi, toplumun sadece %8’lik bir kesimi inanç ve dindarlıktan tamamen uzaktır. Buna karşılık, toplumun yaklaşık olarak %70’i ya mütegayyirlik seviyesinde ya da ana akım olarak tanımlanan seviyede dindardır. Buna ek olarak, toplumun laik-Müslüman olarak tanımlanan %22’si, dindarlık pratikleri yüksek olmasa da inançlı bir kesimi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, nüfusun %92’sinde farklı seviyelerde ve şekillerde de olsa dini inanç, tutum ve pratiklerin yaygın olduğu gözlenmektedir.” (s.200)

denilmektedir. Ancak hem laik-Müslüman (%22) kesimin dindarlık pratiklerinin az olduğunu söyleyip hem de nüfusun %92’sinin farklı seviyelerde ve şekillerde de olsa dinî pratiklerin yaygın olduğunu gözlediğini söylemek tutarlı görünmemektedir.

2.5. “6 Ekler” Bölümünde

Bu bölümde (s.209-216) dinî inanç ve pratiklere yönelik oldukça önemli konulara dair veriler sunulmasına rağmen bu verilerin araştırma içerisinde kullanılmaması çok ciddi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bu bölümde ibadet etme sıklıkları, ibadet etme biçimleri, dinin gündelik hayattaki yeri, dinî hassasiyetler, inanca dair şüpheler, dindarlık algıları gibi önemli konulara dair bazı veriler sunulmaktadır. Ancak bu veriler araştırma içerisinde kullanılmış olsaydı, kritiğimizde eksik bilgi verildiği için eleştiriye tabi tuttuğumuz meseleler kapsamında bazı eksikliklerin giderilmesi mümkün olabilirdi. Bununla birlikte ekteki veriler araştırma içerisinde değerlendirilseydi, araştırmada sunulan bazı oranlar değişebilir ve dindarlıkla ilgili bazı konularda farklı sonuçlarla karşılaşılabildi.

Sonuç

Bu kritikte incelenen hususlar göz önünde bulundurulduğunda *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* araştırmasında din sosyolojisi açısından önemli eksiklik ve problemlerin var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* araştırmasına dayalı olarak dindarlık analizleri yapılırken ve bu çalışmaya atıf yapılırken bu kritikte vurgulanan hususlar dikkate alınarak değerlendirmelerin yapılması önem arz etmektedir. Aksi takdirde söz konusu dindarlık değerlendir-

melerinde bazı problemlerle karşılaşılması mümkün görünmektedir. Aynı zamanda bu kritiğin anketeye dayalı dindarlık araştırmalarında karşılaşılacak çeşitli eksiklik ve problemleri örnekler üzerinden göstermesi açısından diğer çalışmalara önemli bir projeksiyon sunduğu söylenebilir.

Kaynakça

Nişancı, Zübeyir. *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023.